

ERIP020 Kommunikaation haasteet

Kevät 2010

Tiina Pilbacka-Rönkä

tiina.pilbacka-ronka@edu.muurame.fi

Helena Sume

helena.sume@jyu.fi

Kurssin tavoite

- ...on tutustua kommunikation haasteisiin eli puheen, kielen ja kuulon vaikeuksiin, niiden ilmenemiseen ja taustatekijöihin. Lisäksi perehdytään alan keskeisimpiin käsitteisiin ja hiukan kuntoutukseenkin. Kurssi sisältää 20 t käytännönläheistä luentoa ja 115 t itsenäistä työskentelyä.

Kurssin sisältö:

- Kielen normaali, viivästynyt ja poikkeava kehittyminen ja tuottaminen
- Kommunikaatiohäiriöt
- Puheen, kuulon ja kielen tuottamisen anatomiaa ja fysiologiaa
- Kommunikaation haasteisiin liittyvää käsitteistöä
- Äänihäiriöt
- Änkytys
- Kuulovammat
- Poikkeava kielen kehitys eli dysfasia
- Kielen osa-alueiden kuntouttaminen

Suoritus

- luentotentti: viimeisen luentokerran lopuksi
- kirjatatentti viimeisen luentokerran lopuksi
2 h
- oppimistehtävä: huhtikuun 2010 loppuun mennessä Helena Sumelle

Oppimistehtävä: Tee a **tai** b

a) Mene seuraamaan 4 X 45 min

- Puheopetusta, puheterapeutin työtä, kielivaikeuksisten lasten opetusta tai vaihtoehtoisten kommunikaatiomenetelmien käyttöä.

Raportoi näkemäsi ja kuulemasi ja peilaa sitä teoriaan.

b) Valmista materiaali johonkin kielen kuntoutuksen osa-alueeseen ja perustele työsi teorialla.

- Voit tehdä tehtävän myös pareittain tai pienissä ryhmissä. Toimita/toimittakaa tehtävä Helena Sumelle huhtikuun -10 loppuun mennessä.

Kirjallisuus

- 1) LAUNONEN, K. & KORPIJAAKKO-HUUHKA, A-M. (toim.) 2002. **Kommunikoinnin häiriöt:** syitä, ilmenemismuotoja ja kuntoutuksen perusteita. Helsinki: Palmenia. (277 s.)
- 2) MÄÄTTÄ, P., LEHTO, E., HASAN, M. & PARKAS, R. (toim.) 2005. **Lapsi kuulolla.** Opas kuulovammaisen lapsen opettajille ja kasvattajille. Jyväskylä: PS-kustannus. (150 s.)
- SEKÄ SEURAAVISTA VALITAAN YKSI TEOS:
-
- 3) SIISKONEN, T., ARO, T., AHONEN, T. & KETONEN, R. (toim.) 2003. **Joko se puhuu?** Kielen kehityksen vaikeudet varhaislapsuudessa. Jyväskylä: PS-kustannus. (393 s.)
- TAI AHONEN, T., SIISKONEN, T. & ARO, T. (toim.) 2004. **Sanat sekaisin?** Kielelliset oppimisvaikeudet ja opetus kouluiässä. Jyväskylä: PS-kustannus. (264 s.)
- TAI ARO, T., SIISKONEN, T. & AHONEN, T. (toim.) 2007. **Ymmärsinkö oikein?** Kielelliset vaikeudet nuoruusiässä. Jyväskylä: PS-kustannus. (400 s.)

Kommunikaation häiriöt

ASHA = American Speech and Hearing Association

- Puheen häiriöt
  - artikulaatio
  - ääni
  - puheen sujuvuus
- Kielen häiriöt
  - puhuttu kieli esim. dysfasia tai afasia
  - kirjoitettu kieli esim. lukivaikeus
- Kuulon häiriöt

Lapsen kielen kehitys (Holopainen1994)

1. Esikielellinen kehitys
2. Ensimmäiset ilmaiset
3. Kaksijäseniset ilmaiset
4. Myöhempi syntaksin (lauseopin) kehitys
  - lauseet pitenevät nopeasti
  - verbien ja nominien taivutus
  - rinnasteiset ja alisteiset lauseet
  - 6-v valmis

5. Sanaston kehitys

6. Äännejärjestelmän kehitys

- universaali
- sidoksissa fyysiseen kehitykseen

7. Pragmaattinen kehitys

8. Kouluikäisen kieli

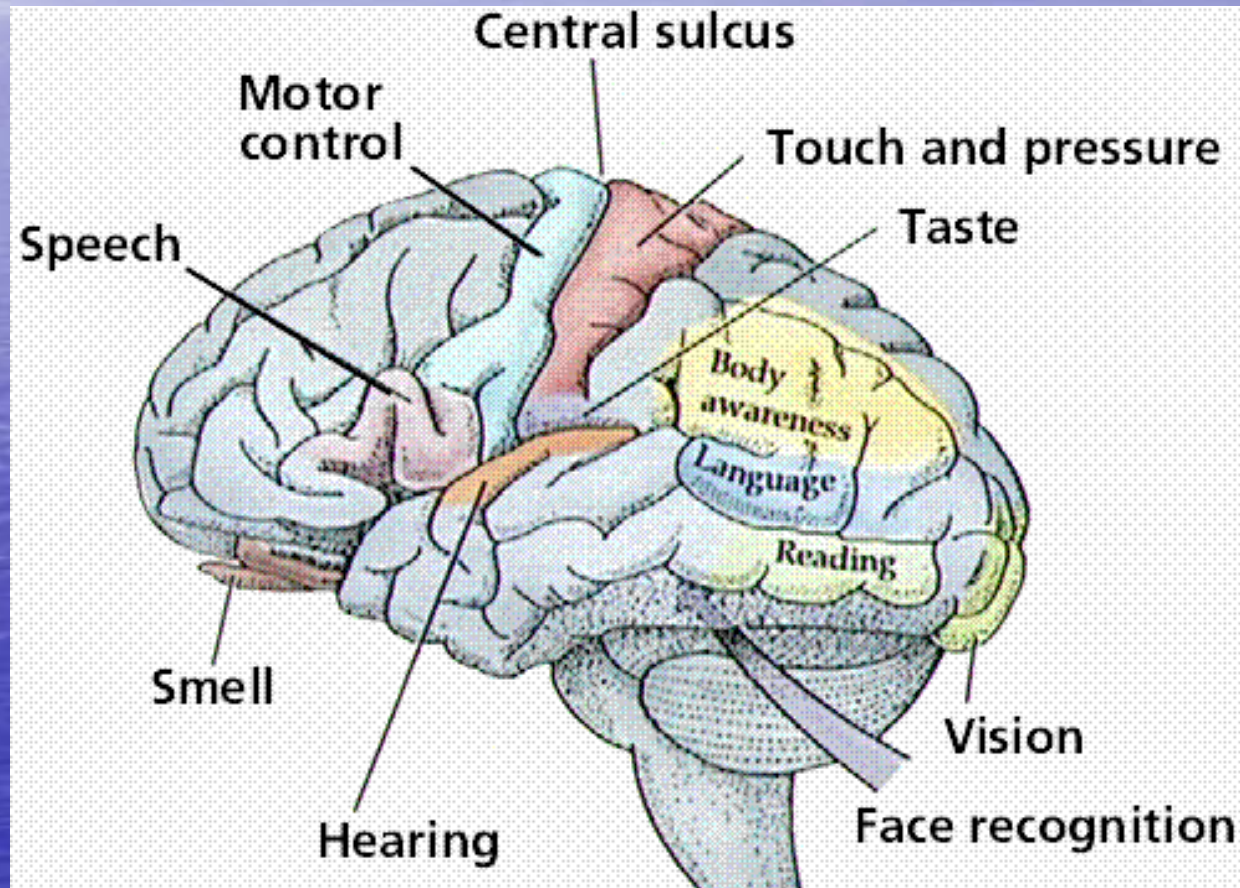
- morfologian, syntaktin ja äänteiden kehitys valmis
- lähenee aikuisen puhetta.
- valmius kirjoitettuun kieleen.

Kielen osa-alueet

- Fonologia
- Semantiikka
- Morfologia
- Syntaksi
- Pragmatiikka

Aivojen toiminnalliset alueet

<http://emc.maricopa.edu>

Kielen häiriö

= kyvyttömyys tai vaikeus vastaanottaa ja/tai tuottaa puhuttua kieltä yhtä hyvin ikätoverit

Kielen omaksumisen edellytykset

- Biologiset edellytykset
- Kognitiiviset edellytykset
- Muistin edellytykset
- Sosiaaliset edellytykset

Myös kielen käyttötehtävät opitaan sosiaalisessa vuorovaikutuksessa

Tuula Pulli: **Kommunikoinnin häiriöt :**
viivästynyt/ poikkeava/traumaattinen

- **Kuuleminen Ymmärtäminen**
Puhemotoriikka

Tärkeä kieli

- itseilmaisun väline: tarpeet, tunteet, mielipiteet
- ajattelun väline
- oppimisen ja opiskelun väline
- toiminnan ohjauksen väline
- väline, jonka avulla pidetään yhteyttä toiseen ihmiseen

Kielen häiriöitä aiheuttavat

- Kuulovamma
- Kehitysvamma
- Lapsuuden afasia
- Spesifinen kielenhäiriö eli dysfasia
- Tarkkaavaisuushäiriö
- Emotionaaliset tekijät
- Autismi
- Funktionaaliset tekijät
  - sairaus
  - stimulaation puute
  - eri kulttuuri, kieli

Dysfasia? Vkk? Dysleksia?

Viivästynyt vai/ja poikkeava

- Viivästyneessä kielen kehityksessä kieli kehittyy normaalisti, mutta hitaammin
- Poikkeavassa kielenkehityksessä kieli on viivästymisen lisäksi poikkeavaa rakenteeltaan.

Dysleksia

vaikeus vain luku- ja /tai kirjoitustaidossa mutta ei arkipuheessa ja ymmärtämisessä

Dysfasia

- Cantwell: "Kun ei-kieliset tekijät (älykkyys, kuulo, emotionaaliset tekijät...) eivät selitä kielen häiriötä"
- Kielen kehityksen erityisvaikeus
- Spesifi kielenhäiriö = Specific Language Impairment
- Kehityksellinen kielenhäiriö = Developmental Language Disorder
- puheen ja kielen kehityksen häiriö
- kielihäiriö
- lapsiafasia vanha termi

Syyt epäselviä:

- keskushermoston rakenne?
- neurologinen toimintahäiriö?
- perinnöllisyys?
- sensorisen integraation häiriö?
- hidas maturaatio?
- kromosomipoikkeama?

Dysfasia

- vaihtelee lievästä vaikeaan
- 0,04 – 0.06 %, 1980-l. 0,5 % - 3 % ja 1997 USA:ssa jopa 7 %!!!
- poikia 3:1
- nuoremmilla globaalimmat vaikeudet
- jako alatyyppeihin:
  1. ekspressiivinen dysfasia eli tuottamisen vaikeus
  2. reseptiivinen d. eli vastaanottamisen vaikeus; molempia ongelmia

Lievän dysfasian piirteitä puheessa

- ensi sanat ja lauseet viivästyneet
- sanat perusmuodossa
- usein pelkkiä alku- tai lopputavuja
- omia sanahahmoja
- nimeämisvaikeutta
- äännevirheisyyttä (epäsysteemaattista)

Lievän dysfasian piirteitä puheen ymmärtämisessä

- puutteita kielellisissä peruskäsitteissä
- kuullun hahmottamisen ja erottelun vaikeutta
- kuulomuistin vaikeutta
- jäävät helposti ympäristöltä huomaamatta, mutta jatkuessaan vaikeuttavat kielellistä kehitystä

Lievän dysfasian kuntoutuksesta

- puheterapia
- vanhemmilta normaalia enemmän huolenpitoa ja kuntoutustoimenpiteitä (hoitotuki)
- päivähoidon ryhmässä hyvä kielellinen malli
- kuntoutusohjaus ja sopeutumisvalmennus

Keskivaikean dysfasian piirteitä:

- ensi sanat ja lauseet selvästi viivästyneet
- kielen kehitys ei noudata normaalin kielen kehityksen piirteitä
- vaikeuksia selviytyä arkipäivän tilanteissa etenkin kodin ulkopuolella

Keskivaikean dysfasian piirteitä puheessa

- sanoja vähän tai ei ollenkaan
- omia ja vääristyneitä sanoja
- äännevirheet
- sananlöytämisen vaikeus, kiertoilmaukset
- sähkösanomatyyli tai kieliopillisten muotojen virheellinen käyttö
- joskus runsasta puhetta, mutta rönsyilyä, juuttumista, poikkeava puheintonaatio, puutteellinen kielenkäyttötaito

Keskivaikean dysfasian piirteitä puheen ymmärtämisessä

- auditiiviset vaikeudet, myös reagoimattomuus
- muistin vaikeudet: lyhyt- ja pitkäaikainen
- kielellisten peruskäsitteiden puuttuminen
- kielellinen päättelyvaikeus ja hitaus
- kielioppivaikeudet

Keskivaikean dysfasian kuntoutuksesta

- puheterapia, myös AAC-keinot
- muut terapiat: musiikki, toiminta jne.
- kuntoutusohjaus, sopeutumisvalmennus
- vanhempien erityinen kasvatus ja huolenpito (korotettu hoitotuki)
- viittomakielen opetus lapselle, perheelle ja päiväkotiin
- päiväkodin lapsiryhmä harkittu
- perheneuvola ym. tukipalvelut

AAC = augmentative and alternative
communication

= puhetta tukeva ja korvaava kommunikointi

- tuo ilmaisukeinon niille, joilla ei ole toimivaa puheilmaisua
- sosiaalinen kanssakäyminen mahdollistuu/lisääntyy
- helpottaa puhumisen painetta
- rytmittää puheyritystä
- lisää ymmärrettävyyttä
- edistää puheen ja kielen kehittymistä, sisäinen puhe, ajattelu
- monikanavainen oppiminen mahdollistuu

AAC-keinot

1) Ei-avusteiset keinot

- ele- ja viittomakommunikaatio: tukiviittomat ja viitottu puhe
- puhetulkkaus

2) Avusteiset keinot

- graafinen kommunikaatio: kuvat, bliss, PCS, Sig, kirjoitus
- esinekommunikaatio: Premack, esineet

(3) Kommunikoinnin apuvälineet)

Vaikea dysfasia

- liittyy usein johonkin muuhun kehityshäiriöön
- selvästi viivästynyt ja häiriintynyt kielen kehitys ja huomattavat ymmärtämisen vaikeudet
- huomattavia lisävaikeuksia esim. motorikassa ja käyttäytymisessä
- vaatii hoitoa ja monenlaista kuntoutusta
- vaikeavammaisen erityishoitotuki

Dysfasian luokittelua

Rapin & Allen 1996; Marttinen, Ahonen, Aro & Siiskonen 2001

Ilmaisun häiriöt

1) Verbaalinen dyspraksia = puheliikkeiden ohjailun vaikeus

- Motorinen ongelma
- Puhe niukkaa, vaikeaa
- monia fonologisia virheitä

2) Fonologisen (äännejärjestelmän) ohjelmoinnin häiriö

- sanahahmot muuttuvat
- puhe epäselvää, mutta vaivatonta

Ymmärtämisen ja ilmaisun häiriöt

1) Verbaalis-auditiivinen agnosia = puheen tunnistamisvaikeus "sanakuurous"

- Lapsen vaikea hahmottaa sanoja kuulemastaan puheesta
- vaikuttaa kielen kehitykseen suuresti
- ymmärtäminen ja tuottaminen erittäin vaikeita
- korvaavat kommunikaatiokeinot

2) Fonologis-syntaktinen häiriö

- yleisin
- puhe niukkaa ja lyhentynyttä
- rauniosanoja
- ielioppivirheitä
- kouluiässäkin puhe voi olla sähkösanomatyylistä
- ymmärtäminen tuottoa parempaa

Korkeamman kielellisen prosessoinnin häiriöt

1) Leksikaalis-verbaalinen häiriö = sanaston hallinnan vaikeus

- puhe ymmärrettävää mutta niukkaa, sanojen hakemista
- heikko sanavarasto -> ymmärtämisvaikeudet

2) Semanttis-pragmaattinen häiriö = merkitysten ja kielen käytön vaikeus

- puhe runsasta, mutta sisällöllisesti poikkeavaa
- voi olla muodollisesti huoliteltua, mutta lapsi ei ymmärrä puhettaan itsekään
- ekolaliaa eli kaikupuhetta, lainauksia, aiheesta harhautumista

Häiriöitä ilmenee monilla alueilla

- kielen kehitys hidas, epätasainen ja poikkeava
- lingvistinen itsekorjaus puuttuu
- kielen ymmärtäminen
- artikulaatio: puuttuu, korvautuu, vääristyy, vaihtelee
- kielioppi: lauseenmuodostus, taivutus, sähkösanomakielisanasto, nimeäminen
- sanasto, nimeäminen
- kielen käyttö
- sujuvuus
- dyspraksia

Liitännäisoireita

Vaikeuksia

- sosiaalisissa taidoissa
- muistissa
- matematiikassa
- motoriikassa
- tarkkaavaisuudessa

Mistä ymmärtämisvaikeuden voi huomata?

Lapsi

- vastaa väärin tai epätasaisesti tehtyyn kysymykseen
- ei osaa noudattaa annettua ohjetta
- etsii ympäriltään vihjeitä, mitä hänen odotetaan tekevän
- vastaa tai toimii viiveellä - hidas lapsi voi olla ymmärtämisvaikeuksinen lapsi
- toistaa kuulemansa
- on keskittymätön, levoton, häiritsevä. Ymmärtäminen on vaativaa ja voimia kuluttavaa. (Paul ym. 1988' Van der Lel Dewart 1986).

Kielen kehityksen tukeminen

- tulisi tapahtua lapsen arjessa osana lapsen luontaista oppimista ja kehitystä .
- mallintaminen
- kannustaminen ja rohkaiseminen vuorovaikutukseen
- nimetään asioita ja tunteita ja toistetaan ja laajennetaan lapsen ilmaisuja ja tehdään tarkentavia kysymyksiä.

Yleisiä ohjeita puhumiseen

- Puhu sopivan hitaasti – älä venytä
- Painota avainsanoja erityisesti uudessa asiassa.
- Käytä selventäviä kuvia, ilmeitä ja eleitä.
- Käytä lyhyitä, yksinkertaisia lauseita
- Anna ohjeet loogisessa järjestyksessä.
- Käytä järjestystä helpottavia sanoja kuten ensin, sitten tai lopuksi.
- Toistamisen sijasta kertaa ohjeet käyttäen toisia sanoja ja lyhyitä, yksinkertaisia lauseita.
- Kertaa aikaisemmin opittua.

Käytännön vinkkejä ymmärtämisvaikeuksiin

- **STRUKTUROI** kuvin, tekstein ja sanoin aikaa, paikkaa, tehtävää..!!!
- Tarkista onko lapsi ymmärtänyt asian; tee kysymyksiä tai pyydä lasta kertomaan pääkohdat asiasta
- Rohkaise lasta kysymään epäselviä asioita
- Tee siirtymät asiasta toiseen selvästi (nyt olemme käsitelleet. . ja siirrymme...
- Pidä tarvittaessa taukoja.
- Älä näytä turhautumistasi lapsen ymmärtäessä asioita väärin.
- Anna lapsen tehdä yhtä asiaa kerrallaan. Älä puhu kun lapsi esim. kirjoittaa Pyydä kaveria tekemään muistiinpanoja lapsen puolesta. Nauhoita lapselle tunteja.

Kielioppi, morfologia

- sanojen loput
- monikot
- vertailut
- adverbit –sti
- konjunktiot, prepositiot
- possessiivit
- etuliitteet
- johdannaiset

Kielioppi, syntaksi

- yksinkertaistettu
- epäloogisuus
- virheelliset rakenteet: esim. sanajärjestys, aikamuodot
- lyhyet lauseet
- sanojen ja rakenteiden puuttuminen
- eivät tunnista virheitä

Sanasto

- rajoittunut
- vaikeus oppia uusia sanoja
- korvaaminen (tuoli –pöytä)
- funktionaalinen (istua – tuoli)
- yleistäminen (tuoli - huonekalut)
- jargon (papim – tuoli)
- täytesanat uh, ää, tuota
- toistot, tauot
- kuvainnollinen kieli erityisen vaikeaa
- nimeäminen!

Nimeämisvaikeus - erityinen vaikeus palauttaa mieleen kielellisiä nimikkeitä

- pronomini puhetta
- toistuvia fraaseja "ei todellakaan"
- lauseiden aloitukseen liittyviä täytesanoja: ja..ja..sitten..
- rajoittuneita ja epätarkkoja verbejä: "poika menee kivelle ja sit se menee suksilla" po. hyppää ja hiihtää.
- äänтелеe, laulaa, ilmehtii tai elehtii
- vastaa viiveellä
- kiertoilmauksia: "se mistä otetaan hunajaa" po. mehiläispesä
- sanakorvautumia, jotka muistuttavat aiottua sanaa merkitykseltään: "harja" po. kampa, äänneasultaan tai visuaalisesti
- yläkäsitteitä sanakorvautumina

Käytännön vinkkejä nimeämisen harjoitteluun

- tarkkuus ja nopeus: automatisoituminen: luvut, värit, muodot
- sanastoharjoitukset eli semanttiset harjoitukset: luokittelut, vastakohtat, synonyymeja tai tietyn käsiteluokan sanoja, lauseen täydennysvaihtoehtoja.
- kielellisen tietoisuuden harjoitukset eli fonologiset harjoitukset: riimitys— ja tavutustehtävät sekä alkuäänteen erottelu.
- kuvailevan puheen harjoitukset ja pelit, esimerkiksi Junior Alias ja Neropatti.
- vihjeharjoitukset: vihjeitä liittyen sijaintiin, luokitteluun tai toimintaan, alkutavun antaminen.
- visuaalisten mielikuvien käyttöä ja tukisanojen käyttöä.

Pragmatiikan ongelmat

- ei huomioi kuulijaa, tilannetta, ympäristöä, aikaa
  - ei osaa vuorottelua keskustelussa
  - kohteliaat muodot puuttuvat
  - ei tee selventäviä kysymyksiä
- > sosiaaliset ongelmat

Milloin tutkimuksiin?

- laajat fonologiset ongelmat
- puheen sujumattomuus: toistot, tauot
- poikkeava kielen rakenne
- heikko sanavarasto
- epätarkoituksenmukaiset vastaukset
- heikko aiheessa pysyminen
- vaatii toistoa, ei ymmärrä

Koulutie

- kielellinen vaikeus näkyy koulussa lähes kaikessa
- erityisopetus, erityisopetussiirto, hojks
- koulunkäyntiavustaja
- evy –luokat, dysfasialuokat
- 11-vuotinen oppivelvollisuus
- erityiskoulut esim. Haukkaranta Jkl
- CID- ja KPL- menetelmät lukemaan opetuksessa
- eri tuntijako, vapautus kielistä?
- arviointi?

Pidennetty oppivelvollisuus

- jos perusopetuksen tavoitteita ei ilmeisesti ole mahdollista saavuttaa yhdeksässä vuodessa lapsen sairauden tai vamman vuoksi
- vaikeasti vammaiset tai viivästyneet lapset
- oppivelvollisuus alkaa vuotta aiemmin, kestää 11 v
- Kaikilla päättyy oppivelvollisuus sen vuoden keväällä, jolloin he täyttävät 17 vuotta.
- Pidennetyn oppivelvollisuuden piirissä olevalla oppilaalla on oikeus esiopetukseen vuotta ennen oppivelvollisuuden alkamista eli viisivuotiaana.

Erityisopetuspäätös

- jos oppilaalle ei voida muutoin antaa opetusta: yleinen ops ensisijainen vaihtoehto
- muut tukitoimet kokeiltava: yleinen, tehostettu ja erityinen tuki
- vanhemmat mukana prosessissa tiiviisti
- hallinnollinen päätös
- järjestelyt/*oppimäärien yksilöllistäminen
- HOJKS

HOJKS = henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma

- määrittää, miten oppimista on yksilöllistetty verrattuna yleiseen opsiin
  - tehtävä erityisopetukseen otetulle/siirretylle
  - korotettu valtionapu
  - tuntijako
- 1) oppimäärän yksilöllistäminen ja/tai
  - 2) opetusjärjestelyjen yksilöllistäminen

Mitä voi tehdä koulussa??

- onnistumisen kokemuksia
- omatoimisuutta
- kaikki, mitä luokassa päivittäin tehdään, tähtää lapsen kielen kehittämiseen
- strukturointi eli asian järjestäminen sanoin ja kuvin
- monikanavaisuus

Valmiuksien kehittämistä

- motivaatio ja itsetunto
- impulsiivisuuden hallinta
- havaitseminen
- spatiaalisuus
- motoriset taidot
- kielelliset taidot

Kielelliset valmiudet

- Sisäinen kieli
- Vastaanottava kieli: kuunteleminen
- Ilmaiseva kieli: ääntelystä sanoihin ja lauseisiin, vaihtoehtokommunikaatio, kertominen, rikas kommunikaatio
- lukeminen ja kirjoittaminen
- vieraat kielet?

Lähteitä

- Ahonen, T., Siiskonen, T. & Aro, M. (toim.). 2004. Sanat sekaisin? Juva: WSOY.
- Aro, T., Siiskonen, T. & Ahonen, T.(toim.). 2007. Ymmärsinkö oikein? Juva: PS-kustannus.
- Haynes, W., Moran, M & Pindzola, R. 2006 Communication Disorders in the Classroom. An Introduction for Professionals in School Settings. Sudbury, Massachusetts: Jones and Bartlett.
- Honka, S., Norvapalo, P. & Väinölä, V. Koritehtävät 3. Haukkarannan koulu.
- Kunnari, S. & Savinainen-Makkonen, T. (toim.) 2004. Mistä on pienten sanat tehty? Lasten äänteellinen kehitys. Helsinki: WSOY.
- Moilanen, K. 2002. Yli esteiden. Oppimisvaikeudet ja vieraat kielet
- Siiskonen, T., Aro, T., Ahonen, T. & Ketonen, R. 2003. Joko se puhuu? Juva: WSOY.

Äiti – mitä tarkoittaa tänään,
yläpuolella, huomenna?
Nämä asiat minulle suomenna.
On tämä joskus vaikeaa,
kun ei sanat mene tajuntaan.
Ei voi kuin ihmetellä!
Voi Erkki – olen välillä
oikea elävä kysymysmerkki!
Olen Panu 7-vuotias ja
diagnoosini on dysfasia.

(teksti Dysfasialiitto, kuva Tiina Saarenketo)

www.aol.com

2008 Academy Award Winner Best Documentary Short

Smile Pinki
A real-world fairy tale

She suffered for 6 long years
waiting for a 45-minute surgery that would change her life.

By The Director Of "Lost Boys Of Sudan" Megan Mylan

